

Sklep

Pričujoče premišljanje o Kosovelovi brinjevki je skromen poskus prodreti v strukturo ene najodličnejših lirskih pesmi v slovenski poeziji. Kljub dokaj širokemu razboru je ostalo še obilo prvin, ki niso bile osvetljene ali pa vsaj ne dovolj temeljito. Eno pa je gotovo: lirski miniatura Kosovelova Balada razodeva veliko ustvarjalno moč. V bore štirinajstih verzih je zgoščeno izredno pomembno in neizcrpno umetniško sporočilo.

Ada Vidovič-Muha

SAZU v Ljubljani

ORIS DVEH OSNOVNIH POJAVNIH OBLIK SISTEMA KNJIŽNEGA JEZIKA

(Ob Slovarju slovenskega knjižnega jezika I)

Namen članka je podati oziroma preveriti misel o dveh osnovnih pojavnih oblikah knjižnega jezikovnega sistema, in sicer z besediščem, zbranim in ovrednotenim v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ter obenem opozoriti tako na teoretično kakor na praktično vrednost novega slovarja. S tem bo morda omajan tudi bistveni očitek pretežnega dela slovenske kritike, češ da je slovar ne-normativen, nesistemiški.¹ Novi slovar namreč omogoča uporabniku, ki priznava različne pojavnne oblike sistema knjižnega jezika, prav s stilnim grupiranjem izraznih sredstev njihovo pravilno in funkcionalno uporabo. V njem je knjižni jezik razumljen kot skupek vzporedno živečih, enakovrednih stilov; noben stil ni kriterij za ocenjevanje drugega. Vendar je treba posebej poudariti, da gre pri vseh, v slovarju potencialno predstavljenih stilnih realizacijah knjižnega jezika, za enoten, trden knjižni sistem, ki ima to sposobnost, da se zaradi čim pristnejšega posredovanja sporočila lahko pojavlja enkrat v takšni, drugič v drugačni obliki. V slovarju torej ne gre za direktno odklanjanje oziroma dovoljevanje izraznih sredstev, ampak za njihovo natančno opredeljevanje glede na določen način izražanja, na določen stil knjižnega jezika. Če ima beseda oziroma osnovna leksikalna enota pred razlago kakršnokoli oznako (tako imenovani kvalifikator), pomeni, a) da je sicer iz knjižnega sistema, vendar vezana na določen njegov stil ali celo na več stilov; takšno izrazje ima oznake npr. *knjižno*, *pesniško*, *deloma ekspresivno*, oznake posameznih strok, npr. *kemično*, *filozofsko* ipd., ali b) da je vezana na neknjižni jezikovni sistem (pogovorni, narečni) in je za knjižni jezik sprejemljiva samo kot funkcionalni stilizem; sem spada npr. izrazje z oznako *pogovorno*, *narečno*, *žargonsko* ipd.

Za glavno misel članka bo koristno, če najprej na kratko pregledamo stilne kategorije besedišča, kakor jih izkazuje SSKJ. V njem so vsa izrazna sredstva (be-

¹ Prim. B. Debenjak, *Prostor* in čas II, 1970, št. 4/5, 7/8; — J. Moder, *Nedeljski dnevnik* 1970 (jezikovni kotichek).

sede, tipične zveze, stalne zveze, fraze, termini, posamezni pomeni ipd.) opredeljena in razvrščena glede na naslednjih pet osnovnih skupin:

1. Nevtralna, stilno neoznačena (nekvalificirana) izrazna sredstva. Ta skupina je najboljšežnejša (nad 60 %) in tvori osnovo jezikovne realizacije; ta sredstva lahko brez pomislekov uporabimo v vsakem jezikovnem sporočilu.

2. Izrazje, ki nosi tako imenovane stilno-plastne kvalifikatorje. S temi kvalifikatorji označene besede razpadajo v dve podskupini: a) besede oziroma leksikalne enote, ki so izrazito vezane na pisani tekst, ali bolje, na določen stil knjižnega jezika. Kvalifikatorji, ki označujejo take leksikalne enote, so: *pisarniško*, *publicistično*, *biblijsko*, *pesniško* in *knjižno*; *vzneseno* je v tej skupini poseben kvalifikator, vezan predvsem na določen način javnega govora (v pisani ali govornjeni obliki). Sem lahko štejemo še v uvodu slovarja samostojno predstavljeno skupino terminoloških oznak, ki so prav tako stilno vezane; b) stilno-plastne kvalifikatorje imajo tudi besede, ki so vezane na neknjižne jezikovne sisteme (pogovorni jezik, narečje). V to skupino spadajo leksikalne enote, ki nosijo oznake: *pogovorno*, *nižje pogovorno*, *narečno* in *žargonsko*.

3. Izrazna sredstva, ki so kakorkoli čustveno obarvana, imajo enega od tako imenovanih ekspresivnih kvalifikatorjev. Če se čustvena prizadetost govorečega ne da natančneje določiti, ima leksikalna enota oznako *ekspresivno* (v ožjem smislu). Če pa je ta čustvena prizadetost določljiva, nosijo leksikalne enote oznake *slabšalno*, *nizko*, *evfemistično*, *ironično*, *ljubkovalno*, *šaljivo*, *vulgarno*.

4. Kot stilistična sredstva so uporabljene v knjižnem jeziku tudi besede, označene s časovno-frekvenčnimi kvalifikatorji. Oznaki *starinsko* in *zastarelo* določata izrazno vrednost glede na čas. Zastarelo označene leksikalne enote so že izpadle iz leksikalnega sistema knjižnega jezika in imajo v slovarju samo informativno funkcijo; slovar jih prinaša v taki meri, v kakršni se pojavljajo v pomembnih literarnih delih, zlasti v delih slovenskih klasikov. K oznakam, ki določajo besedo frekvenčno, so prišteti kvalifikatorji: *raba narašča*, *raba peša*, *redko*. Če je potrebno, imajo besede frekvenčno oznako tudi v zvezi s pravopisom, pravorečjem in morfologijo. Ti kvalifikatorji so: *in*, *tudi*, *stilistično*; po navadi so v glavi gesla. Oznaka *in* pomeni, da sta obe predstavljeni varianti enako rabljeni, oznaki *tudi* in *stil*, pa, da je zapostavljena beseda redkejša: *brinovec* in *brinjevec*, *argo* tudi *argot*, *babjak* stil. *babjek*.

Vendar pogostnosti v slovarju ne podajajo samo te, neposredne oznake, ampak tudi t. im. sinonimne povezave. Leksikalna enota, ki ima namesto razlage naveden samo sinonim ali ki sicer ima razlago, pa ima na koncu razlage za podpičjem še sinonim, je redkeje rabljena, se pravi, da je manj priporočljiva kot sinonim, s katerim je razložena oziroma ki stoji za podpičjem (prim. *duri* — star. *vrata*, *dalija* — *gmičasta jesenska vrtna cvetlica z velikimi raznobarnimi cveti*; *georgina*). Sinonim, ki je naveden na koncu razlage za vejico, ima samo informativno funkcijo. Ta tip je v slovarju razmeroma redek; še največkrat ga zasledimo pri razlagah tistih tujk, ki sicer imajo domač sinonim, vendar se ni uveljavil tako, da bi izpodrinil tuje poimenovanje. V zvezi s sinonimi je treba povedati še to, da imajo po rabi nadrejeno funkcijo in da se načeloma navajajo tudi pri vseh leksikalnih enotah, označenih s kvalifikatorjema *redko* ali *raba peša*.

5. Izrazna sredstva imajo lahko izjemoma tudi posebne normativne kvalifikatorje. Ti opozarjajo, da je tako prikazani jezikovni element sicer trdno zasidran v slovenskem jeziku, da pa se ne ujema a) vsaj z eno od veljavnih norm knjižnega jezika; kvalifikatorja s takšno funkcijo bi bila *nepravilno* in *neustaljeno*, ali b) z veljavno normo v določenem strokovnem, znanstvenem izražanju; takšne oznake so: *nestrokovno*, *strokovno*, *poljudno*; tovrstna poimenovanja so lahko popolnoma sprejemljiva za nestrokovna področja knjižnega jezika; npr. *akacija* — poljud. *trnato drevo ali grm z dišečimi belimi cvetovi v grozdastem socvetju*, *strok. robinija*; *baterija* — poljud. *električna žepna svetilka*; *formaldehid* — nestrok. *formalin*.

Iz leksike, kakor je zajeta in prikazana v SSKJ, se da torej razbrati, da se slovenski jezik deli na tri samostojne sisteme: na sistem knjižnega jezika, na sistem pogovornega jezika in na narečne sisteme. Pogovorno označene besede lahko vežemo na drug sistem prav zato, ker jih, rabljene nasploh v knjižnem jeziku, občutimo kot nepravilne. Če so pa pravilno rabljene, in to nas zanima, imajo funkcijo doseganja določenega efekta, nikoli pa niso v knjižnem jeziku nevtralne. Če bi hoteli dokazati sistemsko samostojnost pogovornega jezika, bi morali analizirati tudi njegovo skladnjo, pravopis, pravorečje itd., kar pa ni namen članka.² Zato se zadovoljimo z ugotovitvijo, da so pogovorno in narečno označene leksikalne enote zunaj sistema slovenskega knjižnega jezika. Slovar, ki je nosilec leksike knjižnega jezika, jih prinaša samo v taki meri, kolikor se kot stilni element v knjižnem jeziku lahko uporabljajo.

Sistem samega knjižnega jezika pa zajema glede na namen sporočanja dve osnovni obliki sporočil: 1. subjektivizirana sporočila in 2. objektivizirana sporočila. Za samó formalno samostojno kategorijo bi lahko imeli tudi publicistiko, ki vključuje tako subjektivizirana kot objektivizirana sporočila.

Delitev jezikovnega sistema v dve osnovni kategoriji zasledimo pri več evropskih lingvistih, le da so poimenovanja teh kategorij zaradi različnih izhodišč različna. Tako npr. deli Ch. Bally (in za njim deloma še K. Baldinger, H. Kronasser, L. Spitzer idr.) jezikovni izraz v »logični« oz. »intelektualni« (izraz z ničto stopnjo ekspresivnosti) in »afektivni« oz. »ekspresivni«.³ Vendar poimenovanj za ti dve kategoriji ne moremo prevzeti tudi za naš primer; Bally pojmuje ekspresivnost oz. afektivnost veliko širše in jo enači z vsem, kar je stilistično označeno, torej z vsem, kar ni nevtralno. Prav tako so preozke oznake, ki jih za ti dve kategoriji uporablja I. A. Richards; poimenuje jih z »znanstveno in čustveno rabo jezika«.⁴ Poimenovanji »subjektivizirano« in »objektivizirano« sporočilo sta upravičeni predvsem zaradi pomenske terminološke nezasedenosti in zaradi implicirane vsebine.

S u b j e k t i v i z i r a n o sporočilo je tisto, pri katerem prihaja v večji ali manjši meri — razpon je zelo velik — do izraza subjektivni odnos do tega, kar se posreduje; učinek, ki naj ga sporočilo doseže, je odvisen od stopnje čustvene aktivnosti govorečega; tudi odzivnost na tako sporočilo ostaja na čustveni ravni. Da

² Prim. J. Toporišič, *Pogovorni jezik*. SR XVIII, 1970, 1—2, str. 55; J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik I*, IV. Maribor 1965, 1970.

³ Ch. Bally, *Traité de stylistique française II*. Genève 1951, 115.

⁴ Prim. M. Grosman, *Možnosti razločevanja med leposlovnim jezikom in drugimi rabami jezika*. JiS XVII, 1971/72, št. 1—2, str. 1.

govoreči takšno odzivnost doseže, mora biti sposoben izbrati izrazje, ki čim bolj natančno posreduje njegovo čustveno aktivnost in ki to čustveno aktivnost, zlasti pa stopnjo te aktivnosti, posreduje čim bolj sugestivno.

Kot nasprotje takšnega načina sporočanja je objektivizirano sporočilo, katerega namen je, posredovati kaj čim bolj objektivno, preverljivo. Čustveno angažiranost nadomešča tu primarna težnja po logičnosti, smiselnosti, kateri je treba najti ustrezen izraz. Učinek takšnega sporočila sloni na čim natančnejšem ujemanju pripovedovanega z dejstvi, realnostjo; odzivnost je v tem primeru razumska.

Tako imenovana nevtralna, v slovarju neoznačena leksika, predstavlja osnovo, skelet obeh tipov sporočil; od tega, kakšen je namen sporočila, pa je odvisno, kakšna izrazna sredstva se bodo dodajala tej osnovi. Če hočemo pri posredovanju kakega dogodka doseči predvsem čustveno reakcijo, bomo dodajali tej osnovi takšna izrazna sredstva, ki ustrezajo npr. črtici, noveli ipd.; če pa hočemo o istem dogodku podati predvsem objektivno, realno sliko, bomo dodajali izrazna sredstva, ki ustrezajo npr. zapisniku, časopisnemu poročilu ipd. Nekaj takega se dogaja npr. na področju likovnega oziroma grafičnega izražanja. Oba, inženir-arhitekt in slikar, nam hočeta posredovati isto vsebino, npr. predstavo hiše, vendar bo zaradi bistveno različnih pripomočkov, pogojenih seveda v namenu, enkrat pred nami nastajal načrt, drugič umetniška slika; enkrat bo odzivnost razumska, drugič čustvena. S tem hočem povedati, da leksika, v slovarju označena s kvalifikatorji in s pomočjo še drugih jezikovnih elementov (npr. sintakse), upravičuje oziroma pogojuje takšno delitev sporočil.

I. Ustavimo se najprej pri leksiki subjektiviziranega sporočila. Tako kot pri vsakem knjižnem sporočilu, predstavlja tudi tu neoznačeni, nevtralni izrazni fond večino. Po tem, kakšno izrazje barva to osnovo, in po obsežnosti »kvalificiranega« izrazja proti »nekvalificiranemu«, delimo subjektivizirana sporočila v dve večji kategoriji, in sicer a) na samo pisana, vedno javnosti namenjena sporočila in b) na govorjena in pisana sporočila.⁵ Besedje prvega tipa karakterizirajo izrazi, označeni v slovarju s kvalifikatorjema *pesniško* in *knjižno*; velikokrat najdemo tudi starinske leksikalne enote in redke besede. Za te tekste je značilna tudi posebna kategorija ekspresivnosti, ki se veže navadno na knjižno označene besede, tako da je v slovarju navedena kot *knjiž.*, *ekspr.* Primer iz Cankarjeve črtice Tretja ura:

Dolgo sem mislil, da sem sam, zaklenjen v noč svoje groze, zavržen, odsekan od živega drevesa. Toda ko sem stopil na cesto, sem spoznal, da je mojih drugov brez števila, da jih je, kolikor je src in lic. Spogledali smo se in smo drug pred drugim povесili oči. In vsakdo med nami, kdorkoli in karkoli je bil, je potožil brez besed: »Lahkonoge, jasnooke, mlade sanje — kje so?« In vsakdo je razodeval na mrtvaško spačenem licu, v osteklelih, zakravelih očeh podobo neusmiljenega gospodarja: brezdanjo grozo, neizmerno bolelost in nad obema črno jezero nezaupanja, zlobe in sovrašstva.⁶

V takih tekstih rabita za stilno barvanje v glavnem dve kategoriji besedišča: a) avtohtono besedišče, ki tudi pogojuje ta način izražanja in nosi oznako *pesniško* ali *knjižno*, oziroma *knjižno* + *ekspresivno* (primeri iz navedenega teksta: *bolelost*, *brezdanji*, *neizmeren*, *lahkonog*, *jasnook*) in b) neavtohtono besedišče, ki

⁵ Z. Lešič, *Jezik i književno djelo*, Sarajevo 1971, 23.

⁶ I. Cankar, *Zbrani spisi XX*, Ljubljana 1936, 97.

je posledica časovnega premika. Gre predvsem za starinsko označene leksikalne enote, ki so bile v določenem času nevtralne, danes pa so se premaknile na obrobje knjižne leksike in so edino v tovrstnih tekstih še funkcionalne (primeri iz navedenega besedila: *drug*, *črno jezero nezaupanja*).

Drugo kategorjo sporočil, govorjena in pisana subjektivizirana sporočila, pogojeta v glavnem a) ekspresivno izrazje, ki je včasih celo iz pogovornega jezikovnega sistema⁷ in ima torej v slovarju poleg oznake ekspresivnosti še oznako pogovornosti (*pog.*, *ekspr.* ali *pog.*, *slabš.* itd.), in b) pogovorno ter narečno besedišče. Za primer vzemimo odlomek iz Cankarjevega pisma Govekarju:

Hvala, da si objavil moj feljton. — Kdo pa je bil tisti kajon, ki je govoril o moji silni jezi zaradi Levčeve otročarije? Povej mu, da nisem bil jezen, pač pa mi je prišlo slabo, kakor pride slabo vsakemu človeku, če ugleda kaj ostudnega pred seboj...

S tistim denarjem si me grozno mistificiral. Obljubil si mi čisto trdno in jaz sem čakal, da se Bogú usmili. Še zdaj čakam. Čakam namreč na vse mogoče stvari, — še zmerom v Enzersdorfu. Vrag vedi, kdo se bo vpisal namesto mene. Bambergu sem že poslal — dva dela nove knjige; tretjega še nimam: — hudič vzemi vse pošiljavce!... Kadar izide (naslov je »Onkraj življenja«; — kakó je prišel Prijatelj v zadnjem »Zvonu« do tega naslova, to sam Bog védi!) si bodo filistri spet ruvali lasé. Posebno v tretjem delu sem prišel takó na debelo z mistiko in najpastoznejšim realizmom, da sem bil skrajno zadovoljen s samim seboj. V prvi povesti (»V daljni deželi«) dajem v obliki sentimentalne pravljice klofute na levo in desno.⁸

Izrazni učinek takih sporočil se dosega s spojojanjem izraznih sredstev iz drugih sistemov slovenskega jezika (pogovorni jezik, narečje) in z uporabo leksike, ki kaže direktno vrednotenje poimenovanega, ali z drugimi besedami, z leksiko, ki direktno posreduje čustveno aktivnost (ekspresivno) ali celo usmerjeno čustveno aktivnost (slabšalno, nizko, ljubkovalno, ironično, itd.). Kakor smo že omenili, je tudi ta specializirana leksika lahko spojena iz drugih jezikovnih sistemov (pogovorno, ekspresivno). Zlasti ta, druga skupina je v navedenem besedilu močno zastopana.

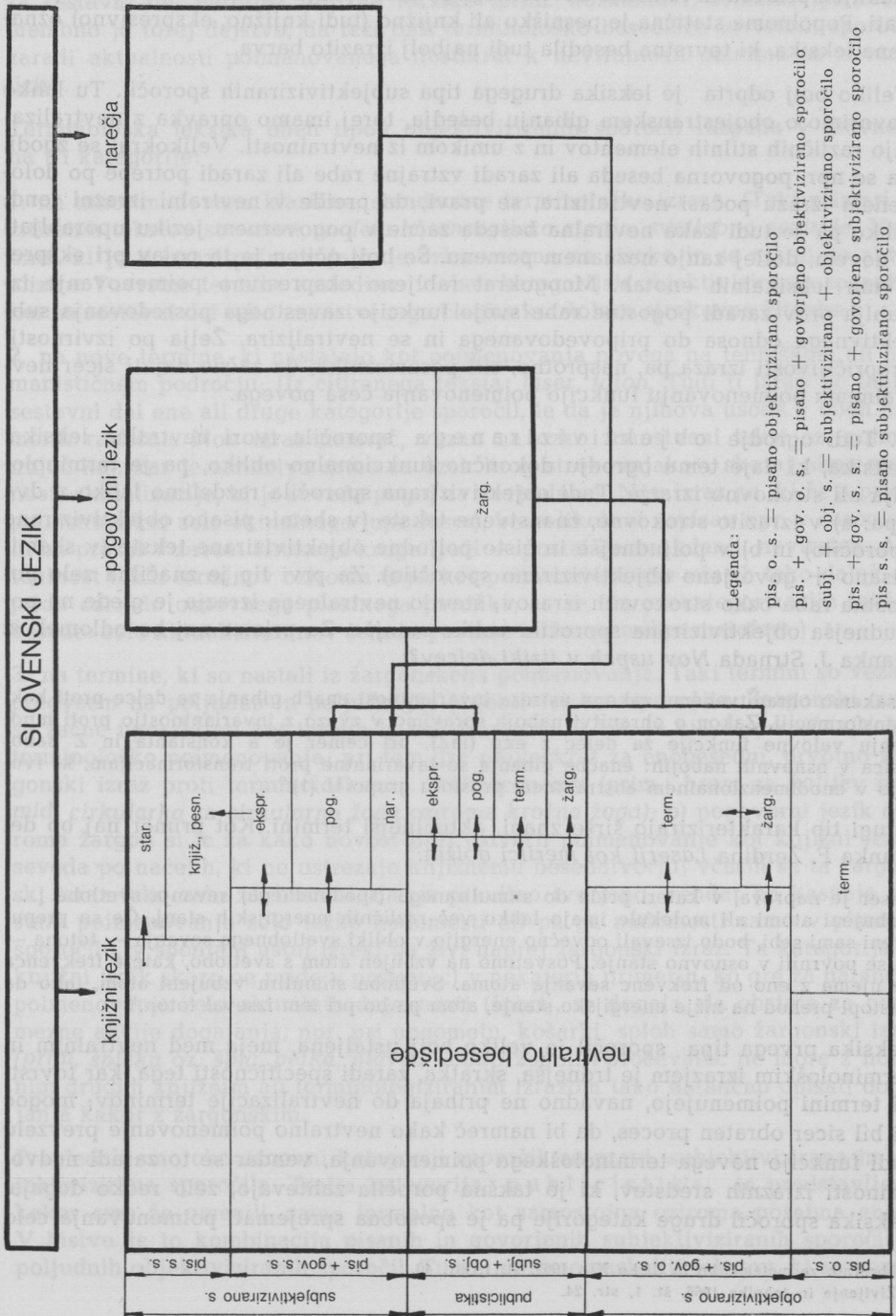
Takšne kategorizacije besedišča subjektiviziranih sporočil ne smemo jemati popolnoma absolutno in določeno enkrat za vselej. Šlo nam je le za to, da smo se seznanili pri obeh sporočilih z izrazjem, ki se v posameznem tipu najpogosteje pojavlja in ga zato vsaj v glavnem pogojuje. Tudi v pisanem, za javnost namenjenem sporočilu se lahko, kot smo videli, pojavlja npr. posebna kategorija ekspresivnih poimenovanj, označenih v slovarju s kvalifikatorjem *knjižno*, *ekspresivno*. Veliko manj verjetno pa je, da bi se v govorjenem subjektiviziranem sporočilu ali tudi v pisanem (privatno pismo, določen tip dramskega dialoga, romana, novele) lahko uporabil izraz, označen v slovarju s kvalifikatorjem *knjižno* ali *pesniško*.

Morda bi bilo zanimivo spregovoriti tudi o odprtosti stilnih izraznih sredstev do nevtralnega besedišča in obratno. Pisana, vedno javnosti namenjena subjektivizirana sporočila registrirajo predvsem enosmerno gibanje besedišča, in sicer iz nevtralnega izrazja navzven. Tipičen primer za to je starinsko besedišče, ki ga tovrstna besedila precejkrat uporabljajo. Če ima leksikalna enota oznako *starinsko*, pomeni, da je bila v določenem času nevtralna, danes pa je lahko zaradi

⁷ M. Ivanová-Šalingová, *Expresivnyj priznak*. Jazykovednyj časopis XXI, 1970, št. 2, str. 154.

⁸ I. Cankar, *Zbrano delo XXVI*, Ljubljana 1970, 141.

PREGLED KATEGORIJ KNJIŽNEGA JEZIKA IN SILNIC V NJEM

različnih vzrokov (novega sinonima, zastarele tvorbe itd.) dobila časovno odmaknjen prizvok in funkcije nevtralnega poimenovanja sploh ne more več opravljati. Popolnoma statična je pesniško ali knjižno (tudi knjižno, ekspresivno) označena leksika, ki tovrstna besedila tudi najbolj izrazito barva.

Veliko bolj odprta je leksika drugega tipa subjektiviziranih sporočil. Tu lahko govorimo o obojestranskem gibanju besedja, torej imamo opravka z nevtralizacijo različnih stilnih elementov in z umikom iz nevtralnosti. Velikokrat se zgodi, da se npr. pogovorna beseda ali zaradi vztrajne rabe ali zaradi potrebe po določenem izrazu počasi nevtralizira, se pravi, da preide v nevtralni izrazni fond; lahko pa se tudi kaka nevtralna beseda začne v pogovornem jeziku uporabljati v novem, dotlej zanjo neznanem pomenu. Še bolj očiten je ta pojav pri ekspresivnih leksikalnih enotah. Mnogokrat rabljeno ekspresivno poimenovanje izgublja prav zaradi pogostne rabe svojo funkcijo zavestnega posredovanja subjektivnega odnosa do pripovedovanega in se nevtralizira. Želja po izvirnosti, prepričljivosti izraza pa, nasprotno, sili posameznika, da začne dajati sicer nevtralnemu poimenovanju funkcijo poimenovanja česa novega.

II. Tudi ogrodje objektiviziranega sporočila tvori nevtralna leksika. Leksika, ki daje temu ogrodju dokončno funkcionalno obliko, pa je terminologija ali strokovno izrazje. Tudi objektivizirana sporočila razdelimo lahko v dva tipa: a) v izrazito strokovne, znanstvene tekste (v shemi: pisano objektivizirano sporočilo) in b) v poljudnejše in čisto poljudne objektivizirane tekste (v shemi: pisano + govorjeno objektivizirano sporočilo). Za prvi tip je značilna zelo pogostna raba ozko strokovnih izrazov; število nevtralnega izrazja je glede na poljudnejša objektivizirana sporočila veliko manjše. Za primer naj bo odlomek iz članka J. Strnada *Nov uspeh v fiziki delcev?*:

Vsakemu ohranitvenemu zakonu ustreza invariantnost enačb gibanja za delce proti kaki transformaciji. Zakon o ohranitvi naboja spravimo v zvezo z invariantnostjo proti množenju valovne funkcije za delc e $\exp(i\alpha Z)$, pri čemer je α konstanta in Z naboj delca v osnovnih nabojih: enačbe gibanja so invariantne proti transformacijam, ki tvorijo v enodimenzionalnem abstraktnem prostoru grupo $U(1)$.⁹

Drugi tip karakterizirajo širše znani, aktualnejši termini. Kot primer naj bo del članka F. Žerdina *Laserji kot merilci dolžin*:

Laser je naprava, v kateri pride do stimuliranega (spodbudnega) sevanja svetlobe. [...] Vzbujeni atomi ali molekule imajo lahko več različnih energijskih stanj. Če so prepuščeni sami sebi, bodo izsevali odvečno energijo v obliki svetlobnega sevanja — fotona — in se povrnili v osnovno stanje. Posvetimo na vzbujen atom s svetlobo, katere frekvenca se ujema z eno od frekvenc sevanja atoma. Svetloba stimulira vzbujeni atom, tako da nastopi prehod na nižje energijsko stanje, atom pa bo pri tem izseval foton.¹⁰

Leksika prvega tipa sporočil je veliko bolj ustaljena, meja med nevtralnimi in terminološkimi izrazjem je trdnejša, skratka, zaradi specifičnosti tega, kar tovrstni termini poimenujejo, navadno ne prihaja do nevtralizacije terminov; mogoč bi bil sicer obraten proces, da bi namreč kako nevtralno poimenovanje prevzelo tudi funkcijo novega terminološkega poimenovanja, vendar se to zaradi nedvoumnosti izraznih sredstev, ki jo takšna poročila zahtevajo, zelo redko dogaja. Leksika sporočil druge kategorije pa je sposobna sprejemati poimenovanja celo

⁹ Obzornik za matematiko in fiziko XII, 1965, št. 1, str. 40.

¹⁰ Življenje in tehnika 1966, št. 1, str. 24.

iz pogovornega jezikovnega sistema in jih seveda tako narediti za sestavni del leksike knjižnega jezika, v primeru velike aktualnosti poimenovanega pa celo za sestavni del netralne knjižne leksike (prim. *kozmonavt, semafor* ipd.). Pomembno je torej dejstvo, da teži tudi terminološko besedišče tovrstnih sporočil zaradi aktualnosti poimenovanega dostikrat k nevtralnosti oziroma se nevtralizira.

Terminološka leksika obeh tipov objektiviziranih sporočil razpada v glavnem na tri kategorije:

1. na tako imenovane klasične, standardne terminološke izraze; (Taki primeri iz citiranih tekstov so: *atom, molekula, energijsko stanje, svetlobno sevanje*. Vsebinska, ki jo ti izrazi poimenujejo, je ozko vezana na stroko in se nikoli ne aktualizira. Tovrstne termine zasledimo v obeh kategorijah objektiviziranih sporočil, ker so sestavni del tako znanstvenega članka kot šolske strokovne čitanke.)

2. na nove termine, ki nastajajo kot poimenovanja novega na tehniškem ali humanističnem področju; (Iz citiranega teksta: *laser, foton*. Tudi ti izrazi so lahko sestavni del ene ali druge kategorije sporočil, le da je njihova usoda v obeh primerih različna. Nov izraz namreč, vezan na ozko znanstveni tekst oz. poimenujoč kaj, kar je zanimivo samo za ozek krog strokovnjakov, skoraj nima možnosti aktualizacije, ki je seveda pogoj za nevtralnost. Nov izraz pa, ki že a priori poimenuje kaj zelo aktualnega (npr. *laser*), bo velikokrat zapisan npr. v časopisju in bo prešel v zavest širokega kroga ljudi — postal bo vsakdanji, nevtralen. Aktualnost takih terminov oziroma tega, kar poimenujejo, gre včasih tako daleč, da pride celo do osnovnega plastnega premika, to je, do prekategorizacije takšne besede: zelo aktualiziran nov termin postane lahko pesniška metafora.)

3. na termine, ki so nastali iz žargonskega poimenovanja. Taki termini so vezani predvsem na poljudna in poljudnejša objektivizirana sporočila. Žargonski izraz se začne uporabljati kot termin iz več vzrokov: a) ker je bil ekonomičnejši kot terminološko poimenovanje; pri tem gre največkrat za enobesedni, prvotno žargonski izraz proti terminološkemu, večbesednemu (prim.: *brom* za *kalijev bromid*, *cirkularka* za *cirkularna žaga* oziroma *krožna žaga*); b) pogovorni jezik oziroma žargon si je za kako novost prej ustvaril poimenovanje kot knjižni jezik, seveda po načelih, ki ne ustrezajo knjižnemu besedotvorju; včasih se ta žargonski izraz tako zelo zakorenini, da ga pravilno tvorjeno, vendar pa kasneje nastalo poimenovanje zelo težko nadomesti ali pa ga nadomesti samo v pisanem sporočilu, v spontani ustni izreki pa živi naprej žargonski izraz. Ta kategorija za knjižni jezik skoro ne pride v poštev; c) v nekaterih primerih, ko gre za natančno poimenovanja zelo aktualnih dejavnosti (šport), se dogaja, da obstaja za posamezne akcije dogajanja, npr. pri nogometu, košarki, sploh samo žargonski izraz (prim. *špička* oz. *špic, petka, glavca, lobati žogo*). Poročevalec ne more z nobenim drugim knjižnim ali terminologiziranim izrazom tako natančno opisati dogajanja kakor z žargonskim.

Pregledali smo obe osnovni kategoriji sporočil, se pravi, subjektivizirana in objektivizirana sporočila. Tretja kategorija, *publicistika*, je predstavljena, kakor smo že omenili, samo formalno kot samostojna oziroma posebna enota. V bistvu je to kombinacija pisanih in govornih subjektiviziranih sporočil in poljudnih objektiviziranih sporočil. Tu ne moremo zaslediti tekstov, ki so vezani

na pisani subjektivizirani izraz in na ozko strokovno objektivizirani izraz. Vendar je treba omeniti poleg te formalne specifičnosti publicistike še eno njeno zanimivost: kakorkoli označeno izrazje ima ravno v časopisu največjo možnost nevtralizacije. Tu lahko govorimo o nekakšni delavnici za širok krog aktualnih novih poimenovanj, ki se hitro nevtralizirajo. Pritisk nevtralnega besedišča na termine, oziroma na različne stilizme je zato tu najmočnejši, z drugimi besedami, težnja po nevtralizaciji je tu najbolj izrazita.

Za konec je treba poudariti tole:

Podoba knjižnega jezika je veliko bolj zapletena in razčlenjena v enotnem okviru svojega sistema, kot jo kaže naše razmišljanje. Zlasti so razčlenjene posamezne stilne podskupine in naloga slovenske stilistike je, da jih podrobno razišče. Tudi novi slovar ima več bogastva in nudi dosti več podatkov ter raznovrstnih opozoril, kot jih je mogoče omeniti v takšnem orisu. Vendar upam, da je razmišljanje vsaj opozorilo na pomembno dejstvo: v zadnjem času se je znanje o slovenskem knjižnem jeziku toliko poglobilo, število pripomočkov, v katerih je jezik podrobno razčlenjen, pa toliko pomnožilo, da je vsakemu zavestnemu uporabniku knjižnega jezika omogočeno, da si potem, ko si jasno določi vsebino svojega sporočanja, odbere jezikovna sredstva, ki bodo stilno najbolj ustrezala namenu njegovega sporočila. In med take pripomočke sodi v prvi vrsti Slovar slovenskega knjižnega jezika.

Božena Orožen

Gimnazija v Celju

POUČNI IZLET V TRI DOLINE: SAVINJSKO, ŠALEŠKO IN ZADREČKO

(Celje—Petrovče—Žalec—Šempeter—Polzela—Andraž—Velenje—Šoštanj—Letuš—
Mozirje—Nazarje—Rečica ob Savinji—Ljubno—Luče—Solčava—Radmirje—Gornji
grad—Nazarje—Braslovče—Vransko—Latkova vas—Prebold—Griže—Celje)

1

Naše področje spada med najstarejša naseljena področja Slovenije. To izpričujejo najdbe iz paleolitika v Potočki zijalki na Olševi, Mornovi zijalki pri Šoštanju in Špehovki blizu Velenja. Druge najdbe govoriijo o ilirskih in keltskih naselbinah (Hum nad Grižami, Šešče pri Grižah, Drešinja vas blizu Petrovč). Predromanskega izvora so verjetno tudi imena nekaterih rek, kot domneva France Bezljaj za Savinjo in Dreto (Slovenska vodna imena, 1961). Velik razvoj je doživela pokrajina za Rimljanov, posebno v 2. stoletju. Iz tega časa so od številnih najdb zlasti pomembni nagrobniki bogatih Celjanov v Šempetru. V srednjem veku je posebno po obrobju zraslo veliko gradov; z enega od njih, Žovneka nad Braslovčami, je izšel rod celjskih grofov. — V 19. stoletju, času narodnostnih spopadov, so imeli vsi trgi v Spodnji in Gornji Savinjski dolini izrazito slovenski